

Лекція «Гендерна соціалізація»

План.

1. Гендер vs стать.
2. Гендерна ідентичність
3. Гендерна соціалізація як основний механізм набуття гендерної ідентичності

Поняття гендеру є похідним від поняття статі. Однак гендер є не біологічною, а соціокультурною категорією: індивід не отримує її одразу ж після народження, а набуває в процесі включення в суспільне життя. Найбільш розповсюджене розуміння гендеру: гендер - це соціальна конструкція, в межах якої розглядається його конструювання через різні інститути соціалізації, культуру, поділ праці; це організована модель соціальних відносин між чоловіками та жінками (як у родині, так і в інших суспільних інститутах). Сучасна теорія гендеру доводить, що суспільні відмінності між чоловіками та жінками «не мають біологічного походження, не є одвічно даними, а лише набутими, приписаними індивідові суспільством». Підхід до гендеру як сукупності соціальних ролей, приписуваних індивідові, передбачає певну відмінність між чоловічим і жіночим набором соціальних ролей, яку дослідники називають гендерною (статеврольовою) диференціацією. Ця диференціація виявляє себе в низці сфер, серед яких мене цікавлять процеси гендерної соціалізації та особливі моделі поведінки особистості, які сформувалися в результаті даного процесу. Отже, надалі розглядатимуться саме ці два аспекти гендерної диференціації. Вивчаючи статево-рольову диференціацію, дослідник маскуліності Ігор Кон робить висновок (який цілком доцільно застосувати також і до фемінності): «маскуліність і пов'язані з нею соціальні очікування (експектації) є похідними не від властивостей індивіда, а від особливостей чоловічої соціальної ролі». Соціолог переводить увагу саме на соціокультурні стереотипи й норми, стилі соціалізації тощо, які

достоту є важливими для формування маскулінних і фемінних рис індивіда. Крім того, поняття «гендер» має множинний і, як наслідок, ситуативний характер. Тобто уявлення про те, що означає бути жінкою чи чоловіком, змінюється залежно від контексту. «Відмінні інституційні контексти використовують і породжують різні форми маскулінності і фемінності». Хлопці по-різному поведуться, наприклад, під час гри у футбол (у суто чоловічій компанії) та протягом лекції (де присутні представниці протилежної статі). Отже, гендер не є властивістю індивідів, «річчю», якою вони володіють, натомість, як слушно зауважує Майкл Кімел, гендер - «особлива сукупність манер поведінки, зумовлених конкретними соціальними ситуаціями». Тобто гендер змінюється зі зміною ситуації.

Гендерна ідентичність як складова індивідуальної ідентичності особистості.

Вважається, що поняття «ідентичність» вперше ввів у науковий обіг представник Віденської школи психоаналізу Ерік Еріксон у 50-х роках ХХ ст.. Спочатку це поняття пов'язували з явищем індивідуальної ідентичності. Оскільки фрейдівське Его (Я) є наріжним у концепції ідентичності Еріксона, то індивідуальна ідентичність у нього постає як Его-ідентичність - суб'єктивне відчуття індивідом своєї тотожності та безперервності. До поняття ідентичності зверталися класики соціології, автор відомої праці «Соціальне конструювання реальності» Бергер і Лукман, які виходили з тези: «Ідентичність, безумовно, є ключовим елементом суб'єктивної реальності». Далі, розвиваючи свою думку, вони стверджували: «ідентичність є феноменом, який виникає з діалектичного взаємозв'язку індивіда й суспільства». Психоаналіз звертає особливу увагу на формування гендерної ідентичності. «Гендерна ідентичність, на думку Фрейда, є критичною складовою розвитку особистості - можливо, це найбільш критична його складова. Усвідомлення тендеру набувалося і формувалося через стосунки із членами родини і ширшого товариства». Гендерна ідентичність з мікрорівня

(де, згідно з Дж. Лорбер, вона постає як «індивідуальне відчуття гендерованого/гендеровані себе як працівника/працівниці й члена родини» поширюється також на макрорівень — рівень суспільних інституцій. «Гендер є так само властивістю інституцій, як і невіддільною складовою нашої індивідуальної ідентичності». Гендер є властивістю індивідів; гендеровані особи, набувши своєї гендерної ідентичності, входять у суспільство, формуючи тим самим гендеровані інституції. Індивіди оберігають свою гендерну ідентичність. «Коли нашій гендерній ідентичності щось загрожує, ми нерідко вдаємося до перебільшення, демонструючи гіпермаскуліність або надмірну фемінність» . Отже, гендерна ідентичність як складова ідентичності особистості загалом перебуває в безпосередньому зв'язку з нею. Маскуліні та фемінні ознаки, зі свого боку, не є стійкими утвореннями, натомість можуть змінюватися залежно як від конкретного контексту, так і етапу залучення людини до суспільного життя. Тож гендерна ідентичність постійно перебуває в процесі конструювання.

3.

Гендерна соціалізація як основний механізм набуття гендерної ідентичності

Соціалізацію Бергер і Лукман визначають як «всебічне й послідовне входження індивіда в об'єктивний світ суспільства чи в окрему його частину». Автори розрізняють первинну та вторинну соціалізації. Первинна соціалізація - це та перша соціалізація в житті індивіда, яку він проходить у дитинстві і в результаті якої стає членом суспільства. Вторинна соціалізація - це кожен наступний процес, що дозволяє вже спеціалізованому індивідові входити в нові сектори об'єктивного світу його суспільства. «Тому головна функція вторинної соціалізації полягає у вивченні та засвоєнні індивідом багатьох різних соціальних ролей (гендерних, сімейних, професійних, політичних тощо)». Ми набуваємо своєї гендерної ідентичності шляхом соціалізації. В першу чергу, саме перед суспільством постає завдання забезпечити, щоб

чоловіки чинили «по-чоловічому», а жінки щоб засвоїли жіночі манери поведінки. «Наша ідентичність є фіксованою, усталеною і відтепер внутрішньо притаманною нашій особистості. Ми не можемо перестати бути чоловіком чи жінкою, так само, як і перестати бути людиною - річ неможлива» [14]. Дослідник Лоуренс Колберг застосував до процесу набуття усталеної гендерної ідентичності запропоновану Піаже модель послідовного когнітивного розвитку. Згідно з цією теорією, усвідомлення гендерних ідентичностей у дітей раннього віку залежить від конкретних фізичних підказок на кшталт одягу, зачіски та розмірів тіла, що розподіляють світ за двома гендерами. Лише в 5-6 років більшість дітей опановують когнітивний механізм для розпізнавання гендеру як атрибуту особи. І, на думку Колберга, вже після 6 років дитина бачить світ через призму гендеру, цілком усвідомлюючи незворотність статевої належності, «причому це збігається з бурхливим підсиленням статевої диференціації поведінки та установок». На думку Колберга, вся інформація, що стосується гендерної поведінки, «відображається в нашій свідомості у вигляді гендерних схем». І ці гендерні схеми вміщують усе, що людина знає про гендер. Залишається лише їх застосовувати в різних ситуаціях. До 7 років (а часто в 34 роки) діти досягають «гендерної константності - розуміння, що гендер постійний і змінити його неможливо». Таким чином, ще до того, як піти в середню школу, діти виявляють достатньо серйозні знання про гендерні розрізнення в іграшках, одязі, діях, об'єктах і заняттях. Але соціальне засвоєння гендеру не закінчується в дитинстві. «Не варто забувати й те, що гендерно-рольова соціалізація - це процес, що триває протягом усього людського життя, він відображає обставини, які змінюються, та новий досвід». Процес набуття гендерної ідентичності може розпочатися рано, але він триває впродовж усього життєвого циклу. На мій погляд, найяскравішим наслідком диференціації цілей соціалізації є гендерний розподіл суспільних сфер активності на сімейну (приватну) сферу, що радше підходить для жінок (адже, як я вже зазначила, дівчаток з раннього віку готують до виконання домашніх обов'язків) і

позасімейну (публічну) сферу — для чоловіків (хлопчикам надають більшої автономії для їхньої публічної активності). Тому, зокрема, сформувався чіткий і яскравий образ так званої Жінки-берегині, хранительки домашнього вогнища, яка несе «високу і святу місію - місію любові, добра, миру». Чоловіча гендерна роль є більш жорсткою, ніж жіноча, яка натомість має широкі межі та більші можливості виходу за ці межі. Дослідники неодноразово стверджують, що «маскулінність є значно жорсткішою рольовою конструкцією, порівняно з фемінністю». Крім того, останнім часом на тлі суспільних гендерних зсувів спостерігається «асиметричність переходу до гендерного стилю, притаманного іншому гендеру». Наприклад, для хлопчиків значно рідше трапляється нагода взяти участь у дівочих іграх; існує чимало «хлопчачих занять», які цілком підходять для дівчат, тощо. Поза тим, дослідники гендерних питань звертають увагу на обмеження, які накладаються на жіночі та чоловічі ролі в суспільстві. Зокрема, як уже зазначалося, передусім це сприйняття жінки як Берегині. Також, оскільки «більшість жінок працюють і водночас несуть на собі більшу частину домашніх обов'язків і догляду за дітьми», це зумовлює досить велике навантаження, яке називають «дилемою перевантаження». Однак чоловіки теж потерпають від традиційних обмежень своєї гендерної ролі. Так, їхній набір маскулінних рис повинен відповідати низці норм: успішності (яка соціальну цінність чоловіка визначає за величиною його заробітку та успішністю на роботі), розумової, емоційної та фізичної твердості (що передбачає фізичну силу й високу біологічну активність, обізнаність і компетентність, емоційну стриманість) і анти жіночності. З раннього віку фізична зовнішність пов'язується із соціальними визначеннями маскулінності та фемінності. Однак фізична зовнішність постає як головний атрибут саме фемінності. Адже в той час, коли дівчаток хвалять за їхній гарний зовнішній вигляд і вміння справляти приємне враження, у хлопчиків заохочують фізичні вчинки й активність. Звідси цілком очевидно є популярність ще одного з двох поширених в українському суспільстві образів жінки, описаних Оксаною

Кісь, Барбі, який «нагадує нарцисичне існування гарної та дорогої ляльки», «вимагає для себе відповідного середовища та атрибутів, щоби... знайти свого власника-чоловіка». Також слід зауважити, що діти протягом соціалізації є залученими до різних «ігрових світів». «Хлопчики граються, аби домогтися домінування; дівчатка граються задля можливості добре провести час». Вивчаючи «ігрові світи» хлопчиків і дівчаток, дослідники зробили такі висновки: «хлопчачі групи є більшими, дівчачі групи - меншими («приятелі» проти «найкращих друзів»); хлопці частіше граються на публіці, дівчата - в більш приватних місцях; хлопці підтримують ієрархічні відносини під час гри, дівчатка організують радше партнерські утворення». До того ж, гомосоціальність, тобто орієнтація на спілкування винятково чи переважно з особами своєї статі, радше притаманна чоловікам, ніж жінкам. Результатом диференційованої соціалізації стають певні відмінності, притаманні чоловікам і жінкам. Розгляну деякі з них, найбільшою мірою вивчені соціологами. По-перше, це рівень емпатії - емоційної чутливості до переживань інших людей. Причиною цього є знову ж таки соціалізація, яка у чоловіків розвинула здібність пригнічувати емпатичну чутливість. У жінок, навпаки, іграшки, зокрема ляльки, активно розвивають емпатичну експресію. Крім того, чоловіки часто перебувають у ситуаціях, що вимагають від них проявів сили, незалежності, прагнення до суверенітету - якостей, які не корелюють з емпатичною чутливістю. Адже не слід забувати, що «компетентність і володіння собою — важливі характеристики чоловічої ролі». При цьому, як засвідчують дослідження, «статеві розрізнення в емоційності, в цілому, більш помітні у підлітків і дорослих, ніж у дітей». Чоловіки та жінки надають оточенню допомогу різного типу. Зокрема, для жінок є характерною «турботлива допомога» - турбота про особистісні й емоційні потреби інших. Натомість чоловікам притаманна «кавалерська допомога» (наприклад допомога жінці піднести важку валізу). Крім того, чоловіки проявляють більш «героїчні» види допомоги, різноманітні незвичні та ризиковані дії. У разі прояву агресії теж маємо певні гендерні особливості. У той час, коли хлопчики частіше

використовують пряму фізичну агресію, дів чатка «надають перевагу непрямим формам агресії (пліткам)» Усі ці приклади ще раз переконують у тому, що диференційована соціалізація, безперечно, не може не позначатися на поведінці та психіці хлопчиків і дівчаток. Гендерне навчання сміливо можна вважати «найбільш довготривалим аспектом соціалізаційного процесу». Ми навчаємося протягом усього життя того, що потрібно робити, говорити, одягати, як поводити себе, аби в суспільстві нас вважали особами певної статі.

Висновки. Гендерна соціалізація успішно сприяє тому, щоб діти засвоїли стандартні зразки поведінки і дали для себе відповідні пояснення щодо їх застосування. Чим довше дитина залучена до вторинної соціалізації, тим помітнішими є наслідки кращого усвідомлення власної гендерної ідентичності. Результати якісного дослідження показують чітку гендерну диференціацію у дітей кожного вікового періоду в процесі сприйняття маскулінних і фемінних ознак, яка загалом є «традиційною». Крім того, кожен наступний віковий період характеризується своїми особливостями, що мають як спільні, так і відмінні риси порівняно з попереднім. Однак під впливом змін у структурі гендерних ролей поступово трансформується бачення традиційних канонів маскулінності й фемінності. З'являється новий погляд на власну гендерну ідентичність, що не сприймається чітко за одним видом ознак (чи то маскулінними, чи фемінними). Зокрема, деякі жінки прагнуть бути незалежними від матеріальної підтримки чоловіка, а чоловіки, натомість, мати змогу виражати свої емоції. Але це поки що, як засвідчують результати аналізу дитячих есе (Т.Марценюк), лише поодинокі випадки. У сфері інституції сім'ї існує доволі чіткий розподіл маскулінних та фемінних ознак. Діти, особливо старшого вікового періоду, це добре розуміють. Кожна стать має свої обов'язки щодо сім'ї та подружньої пари: жінка «доглядає» за чоловіком і створює затишок родинного вогнища, чоловік матеріально забезпечує родину (звісно, принагідно це робить і жінка, але, порівняно з чоловіком, її внесок не такий значний і важливий) та захищає свою другу половину. Отже,

інтерпретуючи думки дітей з приводу такого тендерного розподілу ролей у родині, можна зробити висновок, що переважна більшість, особливо старшого вікового періоду, сприймає розподіл як партнерські стосунки: хтось по можливості робить одне, а хтось - інше. Оскільки їхня діяльність доповнює одна одну, то в результаті всі задоволені й усім від цього добре. Як показує дослідження Т.Марценюк, переважна більшість досліджуваних дітей вважають традиційний (чіткий тендерне диференційований) розподіл маскулінних та фемінних ознак нормою суспільного життя.

Рекомендована література:

1. Марценюк Т. О. Гендерна соціалізація я процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності, 2004)